

ЧЕРНИШ М. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.43>

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

У статті встановлено, що кримінологічні дослідження протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля в Україні мають не комплексний, а фрагментарний характер. При цьому більшість досліджень були проведені понад п'ятнадцять років тому і не можуть повною мірою відображати особливості сучасної екологічної злочинності, яка постійно адаптується і трансформується, обираючи нові форми і сфери діяльності, або свою територіальну поширеність.

До критеріїв за якими можна поділити проаналізовані дослідження, належить: регіональна визначеність; предмет дослідження, а саме окремі складові навколишнього світу; спосіб вчинення кримінальних правопорушень; характеристика суб'єктів вчинення кримінального правопорушення; суб'єкти протидії кримінальних правопорушень.

Враховуючи високу пристосованість екологічної злочинності до зовнішніх умов, її стійкість та детермінований зв'язок з іншими видами злочинності, включаючи організовану, корупційну та рецидивну злочинність, лише на основі постійних наукових досліджень феномену саме екологічної злочинності може бути створена наукова база, яка об'єктивно відображатиме її природу та особливості, що повинна ґрунтуватися на таких напрямках, зокрема: сприяння формуванню та розвитку екологізації держави; проведення інформаційно-просвітницької компанії щодо запобіганню досліджуваного питанню, своєрідна державна пропаганда цих ідей; формулювання концепції державної політики екологічного протекціонізму та реалізація її на практиці; змінення економічної політики, формування стратегічної лінії на розвиток екологічно чистого виробництва в нашій державі, стимулювання розвитку таких технологій; змінення зовнішньої політики, а саме захист природних ресурсів нашої держави від вивозу за кордон, запобігання будь-яким спробам ввозу радіоактивних, токсичних та інших відходів, а також організації іноземними інвесторами екологічно шкідливих виробництв на території нашої держави; викорінювання зубожіння населення (злиднів), зменшення безробіття. Вбачається, що вітчизняна кримінологічна доктрина вимагає формування нової системи концептуально цілісних наукових знань, спрямованих на руйнування основних детермінантів модифікованої екологічної злочинності в сучасній Україні.

Ключові слова: кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля, кількісні показники кримінальних правопорушень проти довкілля, якісні показники кримінальних правопорушень проти довкілля, латентність кримінальних правопорушень проти довкілля.

Chernysh M. O. State of research into the problem of preventing criminal offences against the environment

The article establishes that criminological research on combating environmental crimes in Ukraine is not comprehensive, but fragmentary. At the same time, most of the studies were conducted more than fifteen years ago and cannot fully reflect the features of modern environmental crime, which is constantly adapting and transforming, choosing new forms and areas of activity, or its territorial spread.

The criteria by which the analyzed studies can be divided include: regional specificity; the subject of research, namely, individual components of the surrounding world; the method of committing criminal offenses; characteristics of the subjects of committing a criminal offense; subjects of combating criminal offenses.

Given the high adaptability of environmental crime to external conditions, its stability and deterministic connection with other types of crime, including organized, corruption and recidivism, only on the basis of constant scientific research into the phenomenon of environmental crime can a scientific base be created that will objectively reflect its nature and features, which should be based on the following areas, in particular: promoting the formation and development of the state's ecologization; conducting an information and educational campaign to prevent the issue under study, a kind of state propaganda of these ideas; formulating the concept of the state policy of environmental protectionism and implementing it in practice; changing economic policy, forming a strategic line for the development of environmentally friendly production in our state, stimulating the development of such technologies; changing foreign policy, namely, protecting the natural resources of our state from export abroad, preventing any attempts to import radioactive, toxic and other waste, as well as organizing environmentally harmful production by foreign investors on the territory of our state; eradication of impoverishment of the population (poverty), reduction of unemployment. It is seen that the domestic criminological doctrine requires the formation of a new system of conceptually coherent scientific knowledge aimed at destroying the main determinants of modified environmental crime in modern Ukraine.

Key words: *criminological characteristics of criminal offenses against the environment, quantitative indicators of criminal offenses against the environment, qualitative indicators of criminal offenses against the environment, latency of criminal offenses against the environment.*

Постановка проблеми. Сьогодні, світова спільнота зіткнулась з низкою глобальних викликів, які в подальшому можуть становити небезпеку не тільки для розвитку сучасного світу, але й для збереження всього живого на нашій планеті. Як наслідок, можна виділити кілька груп глобальних проблем, а саме: політичні, етнічні, демографічні, економічні, соціальні, продовольчі та екологічні. З урахуванням тематики нашого наукового дослідження ми зупинимось саме на останніх.

Принагідно зауважити, що сучасна парадигма сталості розвитку суспільства, обумовлена усвідомленням важливості збереження навколишнього природного середовища. Це пов'язується з тим, що саме стан довкілля впливає на якість життя кожного з нас, виступаючи фундаментальним фактором загального благополуччя, соціальної рівноваги та економічної стабільності. Однак, не дивлячись на всесвітнє усвідомлення цінності навколишнього середовища, вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля все ще залишається серйозною загрозою.

Слід наголосити, що досить часто такий вид злочинності має міжнародний, транскордонний та організований характер, що з року в рік приносить значний прибуток. У зв'язку з цим екологічні проблеми є надзвичайно важливими для сучасного світу і вимагають рішучих і комплексних дій з боку людства.

На жаль, Україна не стоїть осторонь цієї загальносвітової тенденції, тому рівень забруднення навколишнього середовища в нашій державі в кілька разів вищий, ніж у розвинених країнах світу. З урахуванням вищезазначеного, одним із пріоритетів повинно бути формування шляхів запобігання кримінальним правопорушенням у досліджуваній царині, оскільки нехтування цим спровокує серйозну екологічну кризу, як для окремих держав, так і для світу в цілому.

Метою статті є дослідження стану дослідження проблеми запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля.

Не дивлячись на те, що переважна більшість кримінальних правопорушень проти довкілля характеризуються необережною формою вини, за виключенням ст. 238 (крім ч. 2 цієї статті в частині посилення на суспільно небезпечні наслідки), ч. 1, 2 ст. 239-2, ст. 240 (за умови, що діяння не спричинило передбачених у ч. 2 ст. 240 наслідків), ч. 1 ст. 243, ч. 2 ст. 244, ст. 246, ч. 1 ст. 252 КК України, можуть вчинятись лише умисно, а суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 245, статтями 248, 249, 250 КК України, може характеризуватись як умисною, так і необережною формою вини, очевидність їх небезпечності не піддається сумніву [1]. Це викликає складність проведення досудового розслідування, реагування та запобігання таким суспільно небезпечним діянням.

Відповідно, влучним є твердження Шевчук Т.А.: «наука не може існувати заради науки, ця теза є безспірною. Постійні соціально-економічні перетворення та досягнення в науково-технічній сфері «змінюють» обличчя злочинності, кидають нові виклики правоохоронним органам. Наука завжди випереджає практику, вона починається з виокремлення проблем і пошуку шляхів їх вирішення спочатку – саме науковцями, але у тісній взаємодії з практиками. Науковці та практики, які розробляють юридичну науку теоретично і практично, застосовують її під час здійснення правоохоронної діяльності, у симбіозі повинні знаходити шляхи протидії новітнім викликам злочинності та брати активну участь у правотворчості. Їх наукова та практична діяльність чинить безперечний позитивний вплив як на формування і вдосконалення наукової думки та покращення рівня організаційного, методичного, законодавчого й інформаційного забезпечення, так і вдосконалення практичної складової протидії злочинності» [2, с. 164]. Так, основа кримінологічного наукового пошуку, яка водночас є стрижнем її предмету завжди була та буде проблематика запобігання злочинності. Тому активізація діяльності вчених, щодо знаходження універсальних механізмів покращення кримінологічної ситуації в сфері запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля є логічною. Втім, тенденція до нестабільності політичного, правового, демографічного та екологічного аспектів у нашій країні, неоднозначність, конкуренція та колізійність нормативно-правового забезпечення, провокують потребу у нових доктринальних розробках, які допоможуть розв'язати проблеми у сфері запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля.

Необхідно наголосити, що традиційно в кримінологічній доктрині до об'єктів запобігання злочинності відносять: недоліки та суперечності в системі суспільних відносин, що впливають на процеси морально-психологічного формування особи та її законслухняний дух; негативні соціальні явища, пов'язані з певними фоновими явищами (алкоголізм, наркоманія, проституція тощо); окремих осіб або груп осіб, що характеризуються протиправною поведінкою; негативні явища і процеси, що детермінують окремі види або групи правопорушень; конкретні криміногенні ситуації тощо. Наразі рівень забруднення довкілля постійно зростає, що свідчить про небезпечну тенденцію розвитку цього виду злочинності на тлі загального зниження рівня злочинності в країні. Це вимагає рішучих та активних превентивних дій з боку держави та суспільства. Тому необхідно комплексно і системно застосовувати превентивні та безпосередньо запобіжні заходи до вчинення діянь можливих суб'єктів кримінальних правопорушень з метою обмеження, нейтралізації та усунення впливу детермінантів злочинності. Тобто, системний вплив на злочинність дозволяє розглядати злочинність як явище, що характеризується певними зв'язками між елементами, які складають злочинність, з одного боку, і між злочинністю та іншими соціальними явищами і процесами, що впливають на неї, з іншого.

Це своєю чергою вимагає розробку нових та вдосконалення існуючих засобів запобігання кримінальним правопорушенням. Безпосередньо надзвичайно важливим з практичної точки зору є застосування теоретичних знань щодо запобіжної діяльності. З урахуванням цього під запобіганням злочинності зазвичай розуміють комплекс різних видів діяльності та заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ і процесів, що породжують або сприяють злочинності, а також запобігання вчиненню кримінальних правопорушень на різних стадіях формування кримінально-протиправної поведінки.

З урахуванням актуалізації обраної теми наукового дослідження, щороку до неї підвищується науковий інтерес, це своєю чергою спровокувало зростання кількості наукових публікацій, зокрема дисертаційного, а також монографічного характеру за темою дослідження. З метою детального вивчення досліджуваного питання пропонуємо звернутися до доктрини сучасного кримінального права.

Початком наукового пошуку у досліджуваній царині необхідно вважати дисертаційні дослідження Гавриша С.Б. «Основні питання відповідальності за злочини проти природного середовища (проблеми теорії та розвитку кримінального законодавства України) (1994) [3] та Клименка С.В. «Теоретичні, кримінально-правові і кримінологічні проблеми боротьби з посяганнями на навколишнє природне середовище (досвід системного аналізу)» (1996) у яких викладено актуальні на той час кримінально-правові та кримінологічні засади протидії екологічній злочинності [4].

Так, актуальними у наш час залишаються низка положень, висновків і пропозицій щодо кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища, які викладені у дослідженні Матвійчука В.К., який у своєму дослідженні визначив засади кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища, до яких належать такі: «а) людський життєвий простір є лише частиною природного простору, а тому кримінальне право має забезпечувати охорону всього навколишнього природного середовища; б) поєднання біоцентричного і антропоцентричного підходу до проблеми кримінально-правової охорони зазначеної сфери для забезпечення життя як глобального явища; в) переорієнтація засобів кримінально-правової охорони аналізованої сфери з окремих природних об'єктів на розробку цілісної (інтеграційної) системи такої охорони». У той же час ним розроблена концепція кримінально-правової охорони навколишнього середовища, дієвість якої гарантується наступним: «комплексне дослідження такої системи на основі сучасних поглядів і останніх досягнень наук, пов'язаних із проблемою, що розглядається; переорієнтація кримінального законодавства на цілісну охорону аналізованої сфери для забезпечення життя як глобального явища; забезпечення пріоритету приписам чинних міжнародних договорів (згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України) над національним законодавством; надання переваг запобігання цим злочинам» [5].

Окрім цього, науковець звернув увагу на важливості виокремлення державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка має назву «кримінально-правова політика у сфері охорони навколишнього природного середовища». Автор підкреслює, що це комплекс державних заходів, спрямованих на формулювання оптимального кола складів кримінальних правопорушень визначених законом про кримінальну відповідальність, із визначення характеру кримінально-правової боротьби з цими діяннями та вибору методів, що будуть застосовуватися для підвищення ефективності впливу кримінально-правових засобів на суспільну правосвідомість та охорону, раціональне використання навколишнього природного середовища в інтересах сучасного суспільства і майбутніх поколінь. Визначено, що вони спрямовані на забезпечення відновлення навколишнього середовища, а також виступають як засіб запобігання кримінальним правопорушенням.

Сучасний стан відповідальності за незаконне полювання розглянула у своїй роботі Голуб С.А. «Кримінальна відповідальність за незаконне полювання» (2005 р.), проаналізувавши витоки кримінального правопорушення незаконного полювання та встановлені державою за нього кримінальні покарання, автору вдалося визначити поняття кримінального

правопорушення незаконне полювання та його кримінально-правові наслідки для осіб, які вчинили це правопорушення. Особливу увагу в дослідженні приділено таким ознакам складу незаконного полювання, як вистежування та переслідування під час незаконного полювання, що є вагомим аргументом на користь твердження про те, що суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення може характеризуватися лише прямим умислом [6].

У дисертації Присяжного В.М. «Кримінальна відповідальність за забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів» (2006 р.) здійснено комплексне наукове дослідження кримінально-правової охорони водних об'єктів від забруднення, засмічення та виснаження. На основі глибокого та всебічного вивчення досліджуваних суспільних відносин автор визначив витоки та історію становлення кримінально-правової охорони водних об'єктів, сучасний стан проблеми, виявляють суспільну небезпечність цього діяння, досліджують об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу цього кримінального правопорушення [7].

Харь І.О. у межах дисертаційного дослідження на тему «Кримінально-правова охорона атмосферного повітря» (2010 р.) виклав теоретичні положення та науково обґрунтовані результати в галузі кримінального права, які розв'язують важливе науково-прикладне завдання, що задеклароване в меті дослідження. Автором сформульовано низку положень, висновків і пропозицій, які є концептуально новими і мають важливе значення для юридичної науки. Водночас на наше переконання, положення сучасної кримінології свідчать, що існує тісний взаємозв'язок між превентивною функцією кримінального законодавства та аналогічною функцією правозастосовної практики через призму кримінального права [8, с. 146]. Насправді межа між ними досить умовна і, на нашу думку, ці явища взаємопов'язані. Як стримуючий вплив кримінального законодавства на охорону довкілля, так і практика його застосування органами кримінальної юстиції є частиною державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, в тому числі екологічною.

Водночас роль правоохоронних органів у боротьбі з екологічною злочинністю є надзвичайно важливою. Вона полягає у забезпеченні дотримання природоохоронного законодавства та реагуванні на правопорушення у цій сфері. Основними напрямками діяльності правоохоронних органів у боротьбі з екологічною злочинністю є розслідування кримінальних правопорушень (збір доказів, встановлення винних осіб, виявлення організованих груп, злочинних організацій, причетних до протиправної діяльності тощо), припинення протиправної діяльності, що завдає шкоди навколишньому середовищу (вилучення незаконно видобутих ресурсів, припинення діяльності, що забруднює навколишнє середовище тощо), профілактика екологічної злочинності, проведення освітніх та інформаційних заходів для громадськості та компаній, моніторинг і звітність про виконання екологічних норм та стандартів.

Доречно зауважити, що науковці виділяють рівні протидії злочинності стосовно групового суб'єкта діяльності: перший рівень – для великих соціальних груп; другий рівень – малі соціальні групи; третій рівень – окрема особа. Відповідно саме на груповому рівні вплив на особу, котра схильна до вчинення кримінальних правопорушень, є більш ефективним.

Суб'єктами запобігання злочинності є державні органи, громадські об'єднання, громадські організації, посадові особи та громадяни, які цілеспрямовано розробляють і здійснюють заходи щодо запобігання злочинності, а отже, мають права, обов'язки та відповідальність за виконання поставлених завдань. Діяльність кожного із суб'єктів запобігання злочинності має певну форму. Термін «форма» означає вид, будь-який зовнішній прояв певного змісту. Залежно від цілей і завдань, а також функціональних обов'язків, дослідники поділяють суб'єктів боротьби зі злочинністю на дві групи: – суб'єкти, які діють на загально-соціальному рівні – спеціальні суб'єкти [9, с. 194].

В цьому контексті заслуговують на увагу положення дисертаційного дослідження Корнякової Т.В. на тему «Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля». Саме вона наголосила на самостійності екологічної функції на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Визначено, що остання є не лише одним з основних напрямів діяльності держави, а й важливішою складовою національної безпеки у сфері забезпечення відповідних для життєдіяльності соціуму умов [10].

При цьому, вона зауважила, що «головну роль у характеристиці призначення та сутності держави має відігравати поняття «функції держави». Екологічна функція держави, або функція охорони природи, раціонального використання природних ресурсів та їх відновлення, завжди відноситься до основних (головних) функцій останньої. Ця функція безпосередньо наближена до соціального життя держави та зумовлена соціальним обов'язком держави забезпечувати екологічне благополуччя громадян, їх екологічну безпеку.

Ми впевнені, що цей напрямок потребує подальших наукових розробок, оскільки наразі рівень забруднення довкілля постійно зростає, що свідчить про небезпечну тенденцію розвитку цього виду злочинності на тлі загального зниження рівня злочинності в країні до введення на території України правового режиму воєнного стану.

Також обґрунтовано існування саме кримінологічної запобіжної функції органів прокуратури з підведенням під неї відповідних базових положень кримінологічної теорії запобігання злочинності: «Вимір ефективності реалізації кримінологічної запобіжної функції органів прокуратури у сфері охорони навколишнього природного середовища – проблема важливішої теоретичної значущості та практичної спрямованості, оскільки складність завдань, що постають перед зазначеними органами під час здійснення діяльності з охорони довкілля, вимагає безперервного удосконалення форм і методів діяльності прокурора, постійного моніторингу якості її функціонування, зважаючи на важливість об'єктів кримінально-правової охорони для збереження придатних умов життєдіяльності суспільства в цілому». У результаті запропоновано низку рекомендацій з підвищення ефективності зазначеної функції шляхом попереднього аналізу основних напрямків та форм її реалізації.

Вивченню такої окремої складової екологічної злочинності в Україні, як територіальна визначеність присвячено дисертацію Поліщука Г.С. під назвою «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України)». Метою його дослідження було проведення ґрунтового аналізу в частині вивчення окремих актуальних проблем злочинності проти довкілля у Причорноморському регіоні України шляхом визначення спільних екологічних проблем для таких областей, як Одеська, Миколаївська та Херсонська [11].

Результатом дослідження є визначення подібності, а подекуди навіть тотожності демографічних, соціальних та екологічних проблем, що стоять перед вищезазначеними областями, які він запропонував ділити на відповідні блоки: «соціально-економічного, природно-географічного, нормативно-правового, організаційно-управлінського характеру, фактори, що обумовлюють низький рівень екологічної правосвідомості громадян та пов'язані з недоліками правозастосовної діяльності органів екологічного контролю та правоохоронних органів». Окрім цього було сформовано власне визначення «екологічна злочинність», під яким слід розуміти «соціально-правового явища, яке створює небезпеку біологічним основам існування людства та складається із сукупності передбачених кримінальним законом діянь, що вчинені за певний час на визначеній території, у визначеному регіоні або країні в цілому, та посягають на навколишнє природне середовище чи його окремі об'єкти (землі, надра, атмосферне повітря, води, континентальний шельф, ліси, об'єкти природно-заповідного фонду, флори і фауни тощо), а також конституційні екологічні права громадян» [11].

Дисертаційне дослідження, яке безпосередньо присвячене актуальним проблемам кримінологічної характеристики та запобігання злочинам, які посягають на рослинний світ у межах Донецької та Луганської областей підготувала Іванова Н.Г. «Запобігання злочинним посяганням на рослинний світ (за матеріалами Донецького регіону України)». Саме вона розробила поняття «регіонально зорієнтоване запобігання злочинам», під яким розуміється «комплекс взаємопов'язаних заходів, що спрямовані на недопущення вчинення злочинних посягань на рослинний світ шляхом обмеження, нейтралізації та усунення дії детермінант таких злочинів та являють собою реалізацію державних пріоритетів щодо охорони рослинного світу на регіональному рівні й одночасно створення сприятливих умов для реалізації місцевих інтересів у цій сфері силами регіонів за допомогою методів, що враховують соціально-економічну та природно-географічну специфіку територій» [12].

У результаті проведеного дослідження Мельник О.В. на тему «Запобігання злочинам щодо забруднення довкілля в Україні» сформульовано низку нових наукових положень та висновків. Зокрема, викладено власне тлумачення поняття злочинного забруднення довкілля із визначенням їх специфічних ознак: спрямованість посягання на довкілля та його елементи – атмосферне повітря, води та землі; вид злочинної поведінки, що полягає у забрудненні природного середовища та визначає характер такої поведінки та її наслідки; вчинення таких дій в умовах невинуватого та неприйнятного для суспільства ризику.

Необхідно зазначити, що таке визначення є складовою екологічної злочинності, адже кримінальні правопорушення проти довкілля – це соціально-правове явище, що виражається у заборонених Кримінальним кодексом діях, результатом яких є поява (або створення загрози появи) або різке збільшення шкідливих хімічних, фізичних чи біологічних речовин або енергії у природних об'єктах, що небезпечно впливає на природний стан навколишнього природного середовища та його об'єктів (повітря, води, землі тощо). Разом з тим, запропоновано проєкт Програми запобігання злочинному забрудненню довкілля в Україні на період до 2015 р., яка повинна включати такі складові: організаційні, науково-технічні, фінансово-економічні, освітньо-культурні, правові заходи, а також інформаційне забезпечення запобіжної діяльності у сфері охорони довкілля від забруднення. Тобто, автор окресливши систему кримінальних правопорушень щодо забруднення довкілля та визначивши основні напрями запобігання їм наголошує, що пріоритетним напрямом у сфері протидії забрудненню довкілля має стати перехід від схем реагування на події (внаслідок техногенних та екологічних аварій і катастроф) до створення превентивних систем управління екологічною безпекою, переорієнтація науково-технічного потенціалу на створення нових об'єктів з гарантованою безпекою через її переорієнтацію, а також здійснення правового контролю за станом техногенного середовища.

Так, як норми чинного закону про кримінальну відповідальність мають системний характер, об'єднуючи єдиною метою та спільною функцією в нашому випадку – це охорона довкілля та забезпечення екологічної безпеки як умови нормального існування та життєдіяльності людини, що прямо закріплено у ст. 1 Кримінального кодексу України, підкреслює його позитивний превентивний характер. Своєю чергою, суспільна небезпека осіб, які їх вчиняють кримінальні правопорушення, що впливають на безпеку довкілля та знаходить своє відображення у диспозиції кримінально-правових норм, а відповідальність за них передбачено через санкції у вигляді виду та розміру покарання, шляхом кількісної оцінки та пеналізації таких діянь. У науковій літературі під пеналізацією розуміють процес визначення характеру караності.

Іншими словами, суворість санкцій за вчинення відповідних діянь є не менш важливою для ефективності кримінально-правової політики у сфері охорони довкілля. Аналіз відповідних положень демонструє, що більшість санкцій, передбачених за кримінальні правопорушення проти довкілля, є дуже незначними та непропорційними фактично заподіяній шкоді. У цьому контексті санкції за кримінальні правопорушення проти довкілля потребують посилення. Безпосередньо цьому присвячено дисертаційне дослідження Мурихіна С.В. «Покарання за екологічні злочини в Україні». Він переконаний, що запровадження збільшення розміру штрафу повинно супроводжуватись запровадженням кримінальної відповідальності юридичних осіб. Акцентовано увагу на тому, що «пріоритетний перегляд розміру кримінальних штрафів у бік їх збільшення, що має стосуватися передусім функціонування підприємств-забруднювачів довкілля, і, відповідно, виконання встановленого кримінального покарання за вчинення екологічного кримінального правопорушення має входити до переліку пріоритетних вимог, що підлягають задоволенню у випадку визнання суб'єкта господарювання неплатоспроможним. У той же час обґрунтовано доцільність законодавчого запровадження категорії «відновлення соціальної справедливості», як складової системи принципів призначення кримінальних покарань за екологічні злочини, що визначається доцільністю реалізації компенсаційної функції механізму кримінальної відповідальності. Крім того, ним аргументовано потребу у поверненні у діяльність прокуратури України

структури Природоохоронної прокуратури, як суб'єкта протидії злочинності у сфері охорони навколишнього природного середовища [13].

У кваліфікаційній науковій праці Вірт А.О. «Кримінально-правова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним використанням корисних копалин» з урахуванням численних змін внесених до розділу VIII Особливої частини КК, авторка здійснила комплексне дослідження щодо права геологічного вивчення надр, що зумовило необхідність теоретичного визначення його поняття, видів, об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, визначення шляхів практичного розв'язання проблемних аспектів організаційного, процесуального, економічного та судового забезпечення, а також перспективи розвитку та вдосконалення законодавства. Вперше визначено ключові тенденції розвитку політики протидії незаконному використанню ґрунтів та видобутку бурштину як самостійної підсистеми. Мінімізація втручання у сталий розвиток екосистем (пріоритетність альтернатив, адитивність засобів впливу), розвиток правосуддя (вирішення конфліктів між потерпілими і правопорушниками та суспільством на індивідуальному рівні), диверсифікація засобів кримінально-правового впливу на фізичних та юридичних осіб, покарання як крайній засіб державного впливу за кримінальні правопорушення проти довкілля, особливо призначення позбавлення волі. Встановлено доцільність криміналізації видобування, транспортування, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення тощо предмета кримінального правопорушення незаконного використання корисних копалин та бурштину. Ми підтримуємо позицію щодо визначення системи кримінально-правових норм. На думку науковця, ефективність впливу кримінального закону на екологічні правопорушення залежить насамперед від повноти норм, що визначають відповідальність за екологічні злочини. Тому кримінальне законодавство у цій сфері має відповідати вимогам логічності, збалансованості, внутрішньої узгодженості та системності [14, с. 135-136].

Ми впевнені, що в частині удосконалення законодавства, яке регулює різні аспекти протидії кримінально-протиправним посяганням на довкілля, має включати, насамперед, удосконалення кримінально-правового, які є основними інструментами реалізації кримінальної політики держави у сфері охорони довкілля. При цьому удосконалення кримінального законодавства у цій сфері має вирішальне значення. Саме норми КК України стримують багатьох людей від вчинення кримінальних правопорушень, включаючи перелік суспільно небезпечних екологічних посягань, визначаючи їх як кримінально-карані та встановлюючи за це відповідальність викладену у санкції статті.

Між іншим, видання нормативних актів, тобто наявність заборон у кримінальному праві, регулює поведінку людей і має превентивний та стримуючий ефект. Загальнопревентивний характер Закону про кримінальну відповідальність безпосередньо не проявляється в обмеженні прав громадян, але він є фактором впливу на свідомість, волю та дії громадян, тобто сприймається суб'єктивно, як стимулююча складова усвідомлення людиною важливості дотримання букви закону. Ефективність цього впливу значною мірою залежить від дієвості застосування кримінально-правових норм.

Висновки. Таким чином, на основі вищевикладеного ретроспективного аналізу стану наукових розробок, вбачається, що кримінологічні дослідження протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля в Україні мають не комплексний, а фрагментарний характер. При цьому більшість досліджень були проведені понад п'ятнадцять років тому і не можуть повною мірою відображати особливості сучасної екологічної злочинності, яка постійно адаптується і трансформується, обираючи нові форми і сфери діяльності, або свою територіальну поширеність.

До критеріїв за якими можна поділити проаналізовані дослідження, належить: регіональна визначеність; предмет дослідження, а саме окремі складові навколишнього світу; спосіб вчинення кримінальних правопорушень; характеристика суб'єктів вчинення кримінального правопорушення; суб'єкти протидії кримінальних правопорушень.

Враховуючи високу пристосованість екологічної злочинності до зовнішніх умов, її стійкість та детермінований зв'язок з іншими видами злочинності, включаючи організовану,

корупційну та рецидивну злочинність, лише на основі постійних наукових досліджень феномену саме екологічної злочинності може бути створена наукова база, яка об'єктивно відображатиме її природу та особливості, що повинна ґрунтуватися на таких напрямках, зокрема: сприяння формуванню та розвитку екологізації держави; проведення інформаційно-просвітницької компанії щодо запобігання досліджуваного питанню, своєрідна державна пропаганда цих ідей; формулювання концепції державної політики екологічного протекціонізму та реалізація її на практиці; змінення економічної політики, формування стратегічної лінії на розвиток екологічно чистого виробництва в нашій державі, стимулювання розвитку таких технологій; змінення зовнішньої політики, а саме захист природних ресурсів нашої держави від вивозу за кордон, запобігання будь-яким спробам ввозу радіоактивних, токсичних та інших відходів, а також організації іноземними інвесторами екологічно шкідливих виробництв на території нашої держави; викорінення зубожіння населення (злиднів), зменшення безробіття. Вбачається, що вітчизняна кримінологічна доктрина вимагає формування нової системи концептуально цілісних наукових знань, спрямованих на руйнування основних детермінантів модифікованої екологічної злочинності в сучасній Україні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Шевчук Т. А. Щодо ролі кримінологічної науки у практиці протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 160–166.
3. Гавриш С. Б. Основні питання відповідальності за злочини проти природного середовища (проблеми теорії та розвитку кримінального законодавства України) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук за спец. : 12.00.08. Київ, 1994. 38 с.
4. Клименко С. В. Теоретичні, кримінально-правові і кримінологічні проблеми боротьби з посяганнями на навколишнє природне середовище (досвід системного аналізу) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец. : 12.00.01. Одеса, 1996. 20 с.
5. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінальноправової охорони навколишнього природного середовища : монографія. Київ: Національна академія управління, 2011. 368 с.
6. Голуб С.А. Кримінальна відповідальність за незаконне полювання. Дис.... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 175 с.
7. Присяжний В.М. Кримінальна відповідальність за забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2006. 20 с.
8. Харь І.О. Кримінально-правова охорона атмосферного повітря: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2010. 20 с.
9. Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціальнопрофілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 191–196.
10. Корнякова Т.В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Дніпро, 2011. 408 с.
11. Поліщук Г. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2006. 294 с
12. Мельник О. В. Запобігання злочинам щодо забруднення довкілля в Україні: автореф. дис.... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 19 с.
13. Мурихін С. В. Покарання за екологічні злочини в Україні: автореф. дис.... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 25 с.
14. Вірт А.О. Кримінально-правова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним використанням корисних копалин: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2021. 210 с.

